

Aquesta traducció posa a l'abast del lector català una de les obres més importants de la crítica lul·liana. Més concretament, el llibre de J. N. Hillgarth no sols té la qualitat d'encarar-se amb la figura real del beat rebatent la tòpica imatge de Ramon Llull com un il·luminat que no toca de peus a terra, sinó que també fa un recorregut per la nombrosa descendència espiritual i intel·lectual que es va desplegar ja en vida del beat fins a arribar al s. XVIII. L'obra consta de dues parts següides d'un apèndix amb exhaustives notes textuais. Tot plegat és enriquit per una bibliografia actualitzada que, a banda de reafirmar les tesis suggerides per Hillgarth, dóna constància de l'estat de la qüestió dels estudis lul·lians en relació amb la crítica lul·liana precedent. A això apunta precisament la primera part del llibre, migpartida en dues seccions i batejada amb el títol de "Rerefons històric".

La primera d'aquestes seccions parteix de la *Vita coetanea*, biografia dictada pel mateix Llull, i qüestiona la data que tradicionalment s'ha anat atribuint a algunes obres lul·lianes i a alguns episodis de la vida del beat. Aquí s'analitzen també, basant-se en obres com el *Llibre de contemplació*, els aspectes psicològics que expliquen la conversió de Ramon Llull així com la formació intel·lectual que el distingeix dels teòlegs de l'època, siguin o no siguin escolàstics. El mallorquí es diferencia d'aquests pel fet de comptar amb una formació pluricultural del tot excepcional que es materialitza en un domini de la llengua i de la filosofia àrab demostrat ja a la seva primera obra coneguda, la *Lògica d'Algatzell*. Aquest coneixement de la cultura islàmica va evitar també en Llull les freqüents distorsions i blasmes categòrics que eren fruit del fanatisme d'Occident. S'ha de descartar, però, el suposat ecumenisme atribuït al pensament lul·lià. De fet, Hillgarth mostra com Llull s'aprofita del rerefons neoplatònic i hel·lènic comú a les tres religions per demostrar per "raons necessàries" els dogmes de la Trinitat i de l'Encarnació, que són diferencialment cristians.

Si en aquest primer capítol, a partir de la consideració de l'itinerari vital de Ramon Llull, es rebut el suposat desequilibri psicològic que hom creia demostrar en moments de la vida de Llull —talment la temptació de Gènova—, el segon capítol ("Ramon Llull i la política del seu temps") contextualitza les propostes reformistes lul·lianes dins de l'ambient cultural i polític europeu dels s. XIII i XIV. Des d'aquest punt de vista queda clar que la preocupació de Llull per la conversió dels infidels, en especial dels sarraïns, era una sentència habitual entre els teòlegs contemporanis, que no exclouïen la idea d'una croada. Al capdavant, la croada era un tema que, deixant de banda la seva viabilitat, circulava pels cenacles i fins i tot provocava, a l'hora de decidir el seu comandament, la rivalitat entre les potències europees en una època en què s'havia acabat el domini de l'Església sobre els estats cristians. Va ser la monarquia francesa la potència que, amb el recolzament del papa Climent V, aconseguí el control teòric de la croada general quan Charles de Valois, germà de Felip IV, va ser proclamat com a —futur— emperador de Jerusalem. A la pràctica l'intent d'unificació de les forces d'Occident sota la direcció del mateix Charles de Valois va ser un fracàs, perquè la mi-

lícia d'algunes potències —com la Companyia Catalanoaragonesa— no trigaren en trencar-li l'obediència.

Sigui com sigui, l'obra de Hillgarth, després d'haver situat el mallorquí en relació amb la conjuntura d'Europa, esclareix com la posició de Llull sobre la croada, que no sempre és la mateixa, està condicionada per factors polítics. En obres primerenques com el *Tractatus de modu convertendi infideles* (1292), Llull comença oposant-se a la croada. Més tard, tant el *Liber de fine* (1305) com la *Disputatio Raimundi christiani et Homeri saraceni* (1308) desaproven qualsevol expedició a Orient al mateix temps que recomanen una expedició a Granada. Aquí Llull s'adreça al casal d'Aragó. En canvi, pocs mesos més tard, canvia el rumb de la seva proposta reformista tot dirigint-se a Felip IV de França en el *Liber de Atquisitione Terra Sanctae* (març de 1309). Aquesta obra proposa la croada a Terra Santa amb la prèvia unificació dels ordes mendicants, unificació promoguda per la propaganda de la monarquia francesa com a mitjà per aconseguir el comandament de la croada. En aquest aspecte la supressió dels Templers significa la victòria de Felip IV sobre el papa Climent V, que encara que mai havia autoritzat prèviament la dissolució de l'orde suposadament herètic, la promouria poc més tard a instàncies de la monarquia francesa. Doncs bé, tot i que tant Llull com Arnau de Vilanova van acceptar la condemna contra els templers, Llull, a diferència d'Arnau de Vilanova, va tardar a emetre un judici sobre la qüestió. Hillgarth apunta que els dos reformadors catalans, malgrat les diferències que els separen, eren encasellats juntament en el grup dels beguins per alguns contemporanis com el teòleg Agustí d'Ancona mentre que, per contrapartida, Arnau de Vilanova s'identifica personalment amb Ramon Llull. Finalment, al *Liber de participatione christianorum et saracenorum* (juliol de 1312) Llull renuncia a la croada i es decanta cap al debat pacífic propi de la primera època. És ben cert que el beat, poc abans de la seva mort, com mostra al *Liber civitate mundi* (1314), manifestava un fort desengany envers els reis cristians i el papat, que, capficats en problemes dinàstics inherents a la política europea, no sempre van recolzar els dissenys del beat.

En resum, aquesta primera part de l'obra que ressenyem incideix en un aspecte que ha estat ignorat per la crítica lul·liana precedent i que ha marcat unes directrius fonamentals entre els actuals lul·listes: Ramon Llull fou un personatge extraordinari, tant pel seu temperament com per la seva formació, però mai fou un somiatruites i, amb l'únic objectiu de fer factibles les seves propostes reformistes, es va moure tenaçment dins l'àmbit polític internacional a través de diverses demandes als Estats Pontificis, a algunes repúbliques marítimes itàliques, a la Confederació Catalanoaragonesa i a la monarquia francesa de Felip IV el Bell. Llull, conscient dels canvis que va comportar l'inici del s. XIV, estava disposat a adaptar-se al destinatari, però els seus objectius missionals van romandre sempre intactes.

El títol de la segona part ("El lul·lisme del s. XIV a París: l'*Electorium* i el *Breviculum* de Tomàs Le Myésier") és menys ambiciós que no pas la matèria que realment tracta. Ara el capítol III es planteja les relacions del lul·lisme de París i de la Corona d'Aragó constatant d'antuvi com el ben migrat lul·lisme mallorquí del s. XIV no presenta cap continuïtat amb el lul·lisme posterior que, sobretot a partir de la segona meitat del s. XV, es desenvolupa a Mallorca. Potser això és degut al fet que després de 1276 les estades de Llull a l'illa natal van ser escasses i, conseqüentment, des d'aleshores les obres lul·lianes més importants s'escriviren no a Mallorca sinó a França i a Itàlia. Per la seva banda, segons Hillgarth, el lul·lisme valencià, que comença a desenvolupar-se cap al 1330, almenys en part depèn de París i s'aparta sovint dels punts de vista que sostenia el beat. Contra algunes obres susceptibles d'heretgia d'aquest cercle valencià va obrir un procés inquisitorial Nicolau Eimeric que, com Gerson a París, desautoritzava la doctrina lul·liana, encara així mai inculpada pel papat.

Els cap. IV, V i VI situen Tomàs Le Myésier, canonge d'Arràs i deixeble directe de Llull, com l'autor de la compilació medieval més important sobre l'opus lul·lià. Aquesta compilació consta de l'*Electotium magnum*, del qual n'és un extracte el *medium*, del qual deriva el *parvum*, que és sintetitzat finalment en el *minimum*. Fins avui ens han arribat almenys l'*Electorium magnum* i el *parvum*, coneguts amb els noms d'*Electorium* i *Breviculum* respectivament. El capítol IV estableix les lliçons que Llull va donar a la Sorbona (un document de l'any 1310 palesa l'èxit de l'Art lul·liana)

com a l'origen del cercle lul·lià de París, on a banda de Le Myésier es troben noms destacables com és Pere de Llemotges. Paral·lelament, Llull anà llegant còpies de les seves obres a la cartoixa de Vauvert, que es va convertir en la biblioteca més rica en manuscrits lul·lians. Le Myésier, que a casa seva tenia un gruix d'obres lul·lianes ben considerable, també tenia accés als fons de la cartoixa de Vauvert i al de la Sorbona.

Aquesta iv part es clou amb una interessant anàlisi del *Breviculum*, còdex preparat a instàncies d'una "reina de França i de Navarra" que pot identificar-se amb tres possibles candidates. Hillgarth, després d'una argumentació amb alguna prolixa digressió, es decanta a favor de la reina Joana de Borgonya-Artois, dona de Felip v. Aquesta reina era filla de Mahaut d'Artois, protectora de Le Myésier i, d'acord amb les hipòtesis de Hillgarth, possible punt de transmissió entre el canonge d'Arràs i la reina a qui és dedicat el *Breviculum*. Especial interès mereix també l'estudi de les il·lustracions del *Breviculum* al voltant d'algunes de les vicissituds narrades a la *Vita* dictada per Ramon Llull el 1311. Més específicament, les làmines que hom identifica amb els números vi i vii representen el setge que fan ensems els carruatges d'Aristòtil i d'Averrois, seguits del carruatge —més ben armat— de Llull, a la torre de la Falsedat en favor de la unificació del saber en la teologia.

Al capítol v es dona un repàs pel fons bibliogràfic, tant lul·lià com no lul·lià, de Tomàs Le Myésier. En els manuscrits que posseïa, a banda dels Evangelis, es troben obres d'Avicenna, Averrois, Aristòtil, Albert el Gran i Tomàs d'Aquino, entre d'altres. D'aquestes obres pot deduir-se en Le Myésier una formació bàsicament escolàstica. Altrament, el fons pròpiament lul·lià, amb més de vuitanta títols, presenta encara així llacunes d'obres cabdals que es trobaven a la cartoixa de Vauvert. En tot cas, Hillgarth ja fa notar que Le Myésier, per confegir l'*Electorium* i el *Breviculum*, fa servir amb alguna excepció els textos de la seva biblioteca.

El capítol vi s'ocupa de l'*Electorium*, la possessió més valuosa de Le Myésier, que a banda de la part pròpiament lul·liana està constituït d'una prèvia *Pars antecedents*, aristotèlica introducció general a la lògica, a la física, a la metafísica i a l'ètica d'acord amb els plans d'ensenyament d'arts de les universitats medievals. La part pròpiament lul·liana tracta alguns dels fonaments de la doctrina del beat com és l'ús de figures i d'un llenguatge fosc, la idea de l'escala de la creació i de l'home com a microcosmos, la desconfiança en els sentits, la teoria de les Dignitats i dels principis relatius, la recerca d'unes raons necessàries que demostrin la fe sense menyscar per això les excel·lències de la fe, la lògica lul·liana —absoluta— concebuda com una superació de la lògica "relativa" dels antics, o la proposició d'eradicar els errors d'Aristòtil i d'Averrois. La polèmica al voltant d'aquests dos filòsofs emblemàtica la pugna entre els qui, d'una banda, volien com Llull mantenir la unitat de les arts sota el domini de la teologia i els qui, d'altra banda, amarats d'un aristotelisme irreconciliable amb el cristianisme provenien de la facultat d'Arts. Amb aquests van ser erròniament identificats els escolàstics aristotèlics Albert el Gran o sant Tomàs d'Aquino fins al punt que l'any 1277 el bisbe de París va emetre una condemna de dues-centes vint-i-nou proposicions on s'hi incloïen algunes de sant Tomàs. Doncs bé, a l'obra de Le Myésier (i més concretament a la *reprobatio errorum*, sisena part de l'*Electorium*) s'hi troben ressos de la condemna de 1277, que Llull autoritza a la *Declaratio per modum dialogui* (1298) i que, ben altrament, va suscitar la protesta no sols de la facultat d'Arts sinó també dels dominicans.

Mort Le Myésier, els seus manuscrits van passar a formar part de la Sorbona, que juntament amb la biblioteca de la cartoixa de Vauvert van possibilitar la difusió del pensament lul·lià fins al s. xviii, quan apareix l'edició maguntina (1721-1742) preparada per l'austríac Salzinger, últim lul·lista de la llarga llista inaugurada pel canonge d'Arràs. El cap. viii constitueix una síntesi de la història del lul·lisme europeu, fonamentat en l'enciclopedisme i l'alquímia. Nicolau de Cusa, l'iniciador de la metafísica renaixentista, accedí als manuscrits de la cartoixa de Vauvert i s'interessà pel Llull místic ben segurament a través d'Eimeric van de Velde, que entre 1425 i 1426 va ser professor de Nicolau de Cusa. El cusà, com també va fer a Tolosa Ramon Sibiuda, mort l'any 1436, adapta la doctrina lul·liana al seu propi pensament com a reacció contra el nominalisme de Gerson i, explícitament, contra l'averroisme. Però el primer editor i, doncs, divulgador de Llull enllà de la península

la ibèrica és Jacques Lefèvre d'Étapes (1455-1536), que va comptar amb un bon nombre de deixebles entre els quals destaca l'influent Bernat de Lavinheta, editor arribat a París el 1515, interessat per les últimes versions de l'Art i per part de la lògica lul·liana.

Si no sabem encara si Nicolau de Cusa, Ramon Sibiuda o Jacques Lefèvre (que van accedir als manuscrits de la cartoixa de Vauvert) utilitzaren directament l'*Electorium*, ben diferent és el cas de Lavinheta, de Iu Salzinger o de Pietro Leoni, contemporani de Pico della Mirandola que va compartir amb aquest darrer l'interès per la màgia i l'alquímia, temes preferits de les obres apòcrifes atribuïdes a Llull. A França, de més a més, durant el s. xvii es constata per transmissió manuscrita l'existència d'un cercle lul·lista del qual destaquen Perroquet i sobretot Montarcis. A mesura que s'escola el s. xviii el lul·lisme es reclou a Mallorca, mentre que el s. xix és indiferent al pensament del beat. En tot cas, s'evidencia fins a quin punt França, i més concretament París, s'erigeix com un focus del lul·lisme a tota Europa.

Abans de Hillgarth, Llull era vist com un home fora del seu temps, tant pel que fa al seu estil de vida com pel que fa a la matèria i la finalitat apstòlica del seu pensament. Ara sabem que Llull no és un producte aïllat. Reformistes, als s. xiii i xiv, n'hi havia molts i amb uns projectes molt més intangibles que no pas els de Llull. Sols cal pensar en el cas de Dubois, propagandista de la monarquia francesa que, fet i fet, tal com indica Hillgarth, proposava uns projectes de croada més infactibles que els de Llull. A més, aquest volum té la qualitat d'establir les connexions que hi ha entre el pensament lul·lià i la història de la cultura europea durant les successives centúries. Per totes aquestes novetats l'obra de J. N. Hillgarth representa una fita en la història dels estudis lul·lians i fonamenta el que modernament pensem sobre Llull, no sols com a individu sinó que també com a espectador dels canvis que es van produir a l'inici del s. xiv. És ben gratificant el fet de comprovar que aquesta nova visió del que va ser el mallorquí s'ha anat imposant en tots els camps de l'actual recerca lul·liana, com és la literatura o la filosofia.